

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-2-3>

М. М. Обіход¹, В. В. Лис²

¹ Національний університет «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна

² Львівська обласна державна адміністрація,
м. Львів, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-808X> – Обіход М. М.

<https://orcid.org/0000-0002-9201-5140> – Лис В. В.

Lviv_kosak@ukr.net

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Статтю присвячено комплексному аналізу змісту, структури та ключових напрямів державної політики у сфері сімейного виховання та соціалізації дітей і молоді в Україні. У роботі обґрунтовано значення сім'ї як провідного соціального інституту, що забезпечує відтворення населення, формування ціннісних орієнтацій, соціальну адаптацію й розвиток особистості. Показано, що ефективність виховної функції сім'ї безпосередньо залежить від узгодженості державної, освітньої та соціальної політики, а також від здатності інституцій реагувати на сучасні соціокультурні трансформації.

Визначено основні виклики сімейного виховання, пов'язані з економічною нестабільністю, зміною культурно-ціннісних норм, інформаційним перенавантаженням, кризою батьківських компетентностей і демографічними тенденціями. Розкрито вплив воєнних дій на сім'ї з дітьми та особливості забезпечення їхньої соціалізації в умовах міграційних процесів, порушення звичних моделей взаємодії та підвищених ризиків соціальної вразливості.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення реалізації державної сімейної політики, визначено компетенції органів державної влади та роль освітніх, наукових, соціальних і медійних інституцій у формуванні сприятливого соціалізаційного простору. Підкреслено важливість впровадження міжвідомчих підходів, розбудови партнерства між сім'єю та закладами освіти, а також інтеграції соціалізаційного компонента у зміст освітніх програм. Зроблено висновок, що модернізація державної політики у сфері сімейного виховання має ґрунтуватися на системності, науковій обґрунтованості та орієнтації на підвищення якості життя сімей, зміцнення їхнього виховного потенціалу й гармонійний розвиток особистості.

Ключові слова: державна сімейна політика, сімейне виховання, соціалізація, інститут сім'ї, освітнє середовище, батьківські компетентності, інформаційний вплив, міжвідомча взаємодія, партнерство сім'ї й школи, розвиток особистості.

М. М. Obikhod¹, V. V. Lys²

¹Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

²Lviv Regional State Administration, Lviv, Ukraine

MAIN ASPECTS OF STATE POLICY IN THE SPHERE OF FAMILY EDUCATION AND SOCIALIZATION

The article is devoted to a comprehensive analysis of the content, structure, and key areas of state policy in the field of family education and socialization of children and youth in Ukraine. The work substantiates the importance of the family as a leading social institution that ensures population reproduction, the formation of value orientations, social adaptation, and personality development. It is shown that the effectiveness of the educational function of the family directly depends on the coherence of state, educational and social policies, as well as on the ability of institutions to respond to modern socio-cultural transformations.

The main challenges of family upbringing are identified, related to economic instability, changing cultural and value norms, information overload, a crisis of parental competencies, and demographic trends. The impact of military actions on families with children and the features of ensuring their socialization in the context of migration processes, disruption of usual interaction patterns, and increased risks of social vulnerability are revealed.

The regulatory and legal support for the implementation of state family policy is analyzed, the competencies of state authorities and the role of educational, scientific, social and media institutions in the formation of a favorable socialization space are determined. The importance of implementing interdisciplinary approaches, building partnerships between families and educational institutions, and integrating the socialization component into the content of educational programs is emphasized. It is concluded that the modernization of state policy in the field of family education should be based on systematicity, scientific validity and orientation towards improving the quality of life of families, strengthening their educational potential and harmonious development of the personality.

Key words: state family policy, family education, socialization, family institution, educational environment, parental competencies, information influence, interagency interaction, family-school partnership, personal development.

Постановка проблеми. Російсько-українська війна та її сьогоднішня гостра фаза, істотно загострила наявні проблеми у сфері сімейного виховання та соціалізації дітей і молоді, водночас виявивши нові соціально-педагогічні виклики. Повномасштабні бойові дії спричинили масштабні переміщення населення, втрату стабільного сімейного середовища, зростання кількості неповних родин, підвищення рівня психологічної травматизації дітей та батьків.

За цих умов традиційні моделі сімейного виховання виявилися недостатніми для ефективної підтримки розвитку дитини, а існуючі механізми державної сімейної та освітньої політики потребують суттєвого оновлення. Водночас роль освітніх інституцій як компенсаторного середовища значно зросла, що актуалізує потребу в інтеграції соціалізаційного, психоемоційного та виховного компонентів у навчальному процесі. Таким чином, виникає необхідність комплексного наукового осмислення трансформаційних процесів у сімейному вихованні, визначення ефективних стратегій підтримки родин та формування нових підходів до соціалізації дітей в умовах війни та повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень. Питання сутності, змісту, напрямів та ролі державної сімейної політики досить широко представлено у працях вітчизняних дослідників, серед яких С. Вакуленко, Г. Кришталь, Л. Кулачок, Л. Мельничук, А. Мішин, С. Ничипоренко, Ю. Підлісний, І. Семенець-Орлова, Л. Слюсар, І. Чеховська. Наукові напрацювання цих авторів становлять вагомий теоретичний й методологічний фундамент для вивчення механізмів формування та реалізації державної сімейної політики. Разом із тим, попри значний дослідницький доробок, слід констатувати відсутність у вітчизняній науці цілісного, системного й міждисциплінарного аналізу державної сімейної політики в її сучас-

ному розумінні. Наявні дослідження здебільшого зосереджені на окремих аспектах проблеми, що зумовлює необхідність її комплексного наукового опрацювання.

Актуальність удосконалення механізмів реалізації державної сімейної політики, важливість уточнення її принципів, напрямів і інструментів, а також теоретична та практична значущість цього напрямку в умовах суспільних трансформацій зумовили вибір теми дослідження та визначили його мету і завдання.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в часи повномасштабної агресії РФ проти нашої держави основним завданням реалізації державної сімейної політики як і до війни лишається підтримка та зміцнення інституту сім'ї в нових реаліях. Хоча сімейна політика є складовою частиною соціальної політики, вона охоплює комплекс механізмів, заходів і методів оцінювання, спрямованих на забезпечення й контроль правових, кадрових, економічних, інформаційних, наукових та навіть пропагандистських аспектів. Усі ці інструменти мають сприяти покращенню умов життя українських родин і підвищенню його якості. Головна мета державної сімейної політики – створення необхідних умов, за яких сім'я зможе повноцінно реалізувати свої функції і забезпечити високий рівень благополуччя родини. Як соціальний інститут сім'я постає складною й багатоаспектною соціальною системою, що характеризується стабільною структурою подружніх, батьківських і родинних відносин, інституційно впорядкованих для виконання соціально значущих функцій. До специфічних функцій сім'ї, які відрізняють її від інших суспільних інститутів, належать репродуктивна, екзистенціальна та соціалізаційна – формування особистості та передання соціокультурних норм і цінностей. Зазначені функції є об'єктивно необхідними для підтримання життєздатності

та сталого розвитку як окремої індивідуальної одиниці, так і соціуму загалом, оскільки вони забезпечують задоволення ключових соціальних потреб та сприяють відтворенню демографічного, духовного, культурного, морального й освітнього потенціалу суспільства. Державна сімейна політика ґрунтується на принципі взаємозумовленості «політика сім'ї – політика держави». В умовах війни і надалі проходить розвиток і становлення громадянського суспільства який не можливо призупинити, саме це можна визначити однією зі стратегічних цілей державного управління. Збереження інституту сім'ї, при цьому особливого значення набувають процеси виховання та соціалізації, які на початкових етапах реалізуються в сімейному середовищі. З огляду на це держава постійно виявляє підвищений інтерес до контролю та регулювання відповідних процесів. Водночас пряме втручання у сферу сімейних відносин є суттєво обмеженим, що зумовлює необхідність застосування механізмів опосередкованого впливу.

До найбільш масштабних інструментів такого непрямого регулювання належать освітні платформи та освітні середовища в їх різноманітних організаційних формах [2].

Сучасна освітня платформа на всіх рівнях продовжує зберігати ознаки уніфікованості. У процесі трансформації в навчально-виховний комплекс поступово нівелюється первинне призначення освітньої діяльності, центральною цінністю якої має бути формування освітнього процесу як цілісної системи принципів. До базових із них належать індивідуалізація та диференціація, гуманітаризація та інтенсифікація, гуманізація й демократизація освіти, а також опора на національні традиції, тощо. Основною метою освітнього процесу в Україні залишається формування цілісної, національно свідомої особистості у різноманітних сферах людської активності – свідомого громадянина та повноправного члена демократичного суспільства, якому притаманні повага до себе та інших, розуміння прав і обов'язків, активна громадянська позиція та інші соціально значущі якості.

Вирішальну роль у становленні зазначених характеристик та соціальних компетентностей відіграє середовище – сукупність умов і впливів, що оточують дитину з раннього віку та визначають формування її світогляду, ціннісних орієнтацій і поведінкових моделей. Особистість соціалізується в середовищі, і найпотужнішими чинниками цього процесу виступають найближче соціальне оточення: сім'я, однолітки, дитячі колективи та інші групи, а також широкий спектр

соціальних інститутів і структур, відповідальних за виховну функцію [8].

Водночас соціалізація як педагогічне явище у процесі розроблення навчальних планів переважно залишається сферою виховної роботи, а не складником власне навчального процесу. У межах традиційної моделі освіти соціалізаційний компонент посідає підпорядковане становище, поступаючись домінуванню академічної підготовки як ключового елемента. Такий підхід призвів до недостатнього формування низки важливих умінь і компетентностей у випускників, а також до обмеженого розвитку їхніх соціальних здібностей. За подібних умов молоді фахівці стикаються зі значними труднощами під час адаптації до сучасних соціально-економічних реалій, демонструють недостатній потенціал самореалізації в соціумі, а подекуди – схильність до девіантних форм поведінки. У зв'язку з цим питання наукового осмислення та логічного реформування зазначеної сфери набувають особливої актуальності. Розв'язання цієї проблеми передбачає необхідність глибокого перегляду традиційних підходів до процесу соціалізації дітей різних вікових груп з урахуванням завдань підготовки висококваліфікованих фахівців, особливо в сьогоденній ситуації воєнного стану.

Процес активної трансформації, що розпочався у 2017 році, і демонстрував певні результати. На загальнодержавному рівні здійснюється оновлення нормативно-правових актів та концептуальних документів, спрямованих на модернізацію системи освіти в Україні: зокрема, Закон України «Про освіту», Державний стандарт загальної середньої освіти та Концепція «Нова українська школа» (НУШ). Ці документи встановлюють вимоги та основні принципи для розроблення освітніх програм закладами освіти, що охоплюють навчальне навантаження, очікувані результати, зміст, форми навчання та систему забезпечення якості [14].

Міністерством освіти у співпраці з фахівцями освітніх установ була розроблена Програма розвитку, метою якої є не лише підвищення рівня та якості освітніх послуг, а й забезпечення комплексних соціально-педагогічних умов для формування гармонійної особистості відповідно до вікових особливостей школярів. На рівні дошкільної освіти з 2014 року успішно впроваджуються базова державна програма «Я у світі» та з 2013 року експериментальна програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку, концептуальним підґрунтям яких є ідея ранньої соціалізації дитини. Зростає також роль позашкільних навчальних закладів, що забез-

печують можливості для всебічного розвитку та реалізації творчого потенціалу дитини. Водночас нормативно-правове регулювання діяльності таких закладів ускладнене, а тому на сучасному етапі участь держави переважно обмежується функціями фінансової підтримки та інституційного сприяння згідно Закону України «Про позашкільну освіту». [8].

У межах освітніх реформ було з 2018 року впроваджена «Концепція розвитку громадянської освіти в Україні». Згідно з концептуальними положеннями, сформована готовність учня передбачає досягнення не лише основної цілі освітнього процесу – оволодіння знаннями, – а й набуття комплексу ключових характеристик, зокрема: здатності виконувати роль «я – учень» із подальшою трансформацією в «я – успішний фахівець»; опанування компетентностей у сфері правової свідомості, включно з обізнаністю щодо прав та обов'язків у різних сферах життєдіяльності; формування стійкої системи ціннісних орієнтацій [1].

На концептуальному рівні перед державою постає завдання забезпечення такої освітньої платформи, яка сприятиме формуванню в особистості з раннього дитинства усвідомлення власної значущості, важливості соціального чинника та набуття досвіду соціальної взаємодії крізь призму ціннісних ставлень. Модернізація національної системи освітніх послуг в умовах глибинних трансформацій суспільства актуалізує необхідність переосмислення чинної освітньої моделі та зосередження уваги на ключових проблемах, що стримують її розвиток і перешкоджають формуванню нової якісної освіти, здатної відповідати сучасним викликам.

Серед найбільш суттєвих стримувальних чинників на сьогодні це воєнний стан в державі та відсутність цілісної системи виховання, яка б забезпечувала духовний, моральний, фізичний розвиток та ефективну соціалізацію дітей і молоді. Наприклад, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, акцентувала увагу на пріоритетних напрямках державної освітньої політики. Серед ключових положень визначено формування ефективної системи національного виховання, розвитку та соціалізації дітей і молоді. Реалізація цієї мети передбачає модернізацію традиційних методів і принципів розроблення навчальних програм, створення нових національних проєктів, а також удосконалення механізмів взаємодії між органами управління, громадськістю та громадськими організаціями, діяльність яких пов'язана з розвитком, навчанням, вихованням і соціалізацією підростаючого покоління [16].

Нова Національна стратегія освіти і науки до 2030 року тільки розробляється. [15].

Поряд із необхідністю інтеграції соціалізаційного компонента в освітній процес актуальним постає питання переосмислення ролі сімейного виховання в системі освіти України. У ході парламентських слухань неодноразово порушувалося питання щодо стану, проблем та можливих шляхів зміцнення інституту сім'ї в умовах соціально-економічних трансформацій, зокрема через механізми, що можуть забезпечити освітні інституції.

Також, нерідко спостерігається недостатній контакт батьків із дитиною, що зумовлюється оперуванням застарілими моделями виховання, успадкованими з власного дитячого досвіду. Додатковим чинником виступає інтенсифікований темп сучасного життя, який вимагає постійної мобільності та значно зменшує час, що батьки можуть присвятити вихованню та взаємодії з дітьми [1].

Необхідність зміни пріоритетів і методів виховання значно ускладнює батькам виконання виховної функції. Традиційні уявлення про «щасливу» модель сім'ї, позитивні риси громадянина та акцент на таких якостях, як скромність і слухняність, вступають у суперечність із сучасними суспільними вимогами, що диктують необхідність конкуренції та формування протилежного спектра особистісних характеристик. Сучасні тенденції свідчать про зростаючу орієнтацію суспільства на ринкові механізми у сфері виробництва та посилення процесів комп'ютеризації.

У цьому контексті батьки дедалі частіше орієнтують дітей на здобуття професій, що відповідають актуальним соціально-економічним викликам. Така орієнтація зумовлює формування оновлених виховних ідеалів, трансформацію виховних методів та переосмислення очікуваних результатів розвитку особистості. Комплекс морально-етичних і соціокультурних проблем – зниження рівня культурно-освітнього потенціалу населення, нуклеаризація сім'ї, зміна виховних норм і моделей поведінки, переоцінка системи суспільних цінностей, послаблення родинних зв'язків і зменшення їхньої значущості для індивіда, скорочення можливостей безпосередньої сімейної комунікації, звуження батьківського контролю, трансформація традиційних уявлень про сім'ю, зменшення її кількісного складу та зниження авторитету батьків – істотно ускладнюють реалізацію виховної функції української сім'ї.

Оскільки інститут сім'ї виконує функцію проміжної ланки між суспільством та індивідом, рівень суспільного розвитку безпосередньо корелює зі станом сімейного виховання та ефектив-

ністю реалізації його соціалізаційного потенціалу, саме рівень розвитку суспільства безпосередньо відображається на характері сімейних відносин, що, у свою чергу, визначально впливає на формування соціальної позиції індивіда. Відтак становлення особистості розпочинається з гармонійного функціонування сім'ї. Саме сімейний інститут, формуючи наступні покоління та забезпечуючи поступальний розвиток як окремих соціальних груп, так і держави загалом, виступає фундаментальною основою суспільного поступу.

Однак статистичні дані періоду до 2020 року та сьогоdnішній воєнний стан свідчать про погіршення соціально-економічних умов життя українських сімей, що проявляється у спадній динаміці основних макроекономічних показників. До системних проблем сучасної України належать низький рівень народжуваності, що в свою чергу впливає на демографічний потенціал держави. Наприклад, наприкінці 1990-х – на початку 2000-х років оновлення поколінь в Україні забезпечувалося приблизно наполовину. У 2010–2012 роках цей показник зріс до двох третин, у 2017–2018 роках – до трьох п'ятих, а зараз становить трохи більше ніж половину (у 2020 році – 0,580). Ще промовистішою є демографічна ситуація, якщо розглянути співвідношення народжених до померлих (коефіцієнт життєвості): станом на 2020 рік в Україні на кожні сто померлих припадало лише близько 47,5 народжених [9].

Високі показники розлучень, також є певним тригером щодо розвитку сім'ї в Україні, наприклад за даними соціально-демографічного дослідження «Молодь України: портрет життя та ціннісні орієнтації» (2010 р.), 22 % опитаних молодих чоловіків і 12 % молодих жінок зазначили, що мають партнера, з яким їх пов'язують постійні близькі інтимні стосунки. Понад 8% із них повідомили, що фактично живуть разом, але не вважають свої стосунки шлюбом [13]. За результатами опитувань молоді 2017–2019 років, 13–15 % осіб віком 25–34 років проживають разом із партнером без офіційної реєстрації стосунків. Найчастіше таке співжиття розглядається як своєрідний «випробувальний етап», після якого пара вирішує, чи переходити до шлюбу, чи розійтися. Якщо стосунки стабільні й партнери вже планують народження дитини, то шлюб зазвичай реєструють, оскільки, за переконанням більшості українців, для дитини краще, коли батьки перебувають у офіційно зареєстрованому шлюбі. Негативні наслідки розпаду шлюбу – у будь-якій його формі – позначаються на житті всіх членів родини, але найбільшою проблемою є руйнування сім'ї, у якій виховуються

неповнолітні діти, адже це призводить до руйнування звичного для дитини середовища. [13].

Починаючи з 2014 року на динаміку демографічних показників почав впливати воєннополітичний чинник: унаслідок анексії АР Крим та окупації частини Донецької й Луганської областей зменшилася територія, що контролюється Україною, а відтак і обсяг населення, щодо якого отримують статистичну інформацію. В умовах воєннополітичної та соціальної нестабільності кількість розлучень у країні різко скоротилася: у 2014 році було зареєстровано майже на 20 % менше розлучень, ніж у попередньому році (без урахування даних по АР Крим). Складна ситуація змушувала пари «відкладати» оформлення розлучення, а інколи й утримуватися від нього, уникаючи конфліктів. Якщо у 2014–2017 роках в Україні щороку реєстрували приблизно 130–129 тис. розлучень, то вже у 2018 році відбувся «сплеск» — 154 тис. розлучень, тобто на 19,6 % більше, ніж у попередньому році. Відповідно зріс і загальний коефіцієнт розлучуваності – за даними Держслужби статистики, з 3,3 до 3,9 ‰. Найімовірніше, було зареєстровано розлучення, відкладені раніше, а також це могло стати наслідком ускладненої ситуації у сім'ях, де чоловіки повернулися із зони бойових дій. У 2019 році кількість розлучень зменшилася до 138 тис., що все ж залишалося дещо більше, ніж у 2014–2017 роках [9].

Окремої уваги потребує проблема міграції сімей із дітьми та молоддю в умовах воєнних дій. Найінтенсивніші міграційні процеси відбувалися у перші місяці війни, попри часткове повернення населення після звільнення окремих територій, цей показник залишається незначним порівняно з масштабами виїзду за кордон. Така ситуація є закономірною, адже в умовах кризових явищ сім'я як стійкий і традиційний соціальний інститут відіграє ключову роль у механізмах самозбереження населення. В умовах війни та спричиненої нею соціально-економічної дезорганізації сім'я забезпечує підтримку та стабілізацію життєдіяльності: родинна солідарність, взаємодопомога, турбота, взаємообмін діяльністю й ресурсами сприяють адаптації до нових умов і нерідко забезпечують збереження життя членів родини. У цей період активізується перевірений історичним досвідом сімейний механізм виживання, що підсилює захисну функцію сім'ї. Наприклад, за інформацією МОМ ООН (Міжнародної організації з міграції), станом на 17 квітня 2022 року результати опитування серед населення засвідчили, що 17,5% жителів України є внутрішньо переміщеними особами. Це ста-

новить приблизно 7,7 млн людей. Порівняно з 1 квітня кількість ВПО зросла на 568 тисяч осіб (+8%), а відносно даних на 16 березня – на 1,22 млн (+19%) [11].

Крім того, існує досить поширене явище безвідповідального батьківства, яке виникає внаслідок нехтування батьківськими обов'язками, спричиняє появу соціальних девіацій, що в крайніх випадках набувають криміногенного характеру. У сучасних умовах попередження соціальних служб на кшталт «Безвідповідальне батьківство – одна з головних причин, чому діти стають сиротами при живих батьках» набувають особливої гостроти, почасти наближаючись за своєю риторикою до застережень про смертельну небезпеку на пачках тютюнових виробів [4].

Починаючи з 2012 року, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти розпочав розроблення Концепції сімейного виховання дітей і молоді «Щаслива родина». Протягом року документ пройшов громадське обговорення та був схвалений ученою радою інституту. Концепція містить шість структурних розділів, у яких визначено зміст та ключові положення підготовки молоді до сімейного життя, а також формування відповідального ставлення до батьківства. Одним із важливих аспектів, порушених у документі, є психолого-педагогічна просвіта батьків. Крім того, у Концепції представлено фінансове обґрунтування реалізації проєкту, що становить важливий елемент для оцінювання можливостей упровадження зазначеної ініціативи [10].

Затверджена Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» ґрунтується на чинній нормативно-правовій базі, зокрема: Конституції України; Сімейному кодексу України; законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту»; Конвенції ООН про права дитини, а також інших нормативно-правових актах [8, 17, 6, 21].

На законодавчому рівні сімейне виховання регулюється низкою документів, серед яких: Постанова Верховної Ради України від 20 грудня 2011 року № 4183-VI «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Інститут сім'ї в Україні: стан, проблеми та шляхи їх вирішення»; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 травня 2012 року № 325 «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми підтримки сім'ї до 2016 року» (станом на 2025 рік звіти про результати виконання програми у відкритому доступі відсутні) [5; 4].

Як зазначалося вище, нині спостерігається низка проблем, зумовлених недосконалістю системи державного регулювання у сфері сімейного виховання та створення належних умов для розвитку особистості. Серед найбільш значущих та поширених проблем слід виокремити зростання рівня ВІЛ/СНІДу в Україні (що, зокрема, пов'язано з недостатньою поінформованістю щодо питань статевого життя, неусвідомленим ставленням до міжособистісних стосунків, впливом вуличного виховання, а також «закритістю» відповідних тем у сімейному середовищі й інших соціальних інституціях), високий рівень підліткових вагітностей, а також прояви морального і фізичного насильства в сім'ях. Зазначені проблеми не є наслідком останніх років; їх передумови формувалися та закріплювалися протягом тривалого часу. Саме масштаб та стійкість цих явищ, а також тенденція до їх зростання зумовлюють потребу в комплексному, системному та рішучому підході до їх подолання на всіх рівнях державного управління.

У зв'язку з цим, поряд із законодавчими актами, що безпосередньо регулюють питання сімейного виховання, доцільно розглянути також такі документи, які мають суттєве значення для цього дослідження: Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки»; Концепцію Загальнодержавної програми «Репродуктивне та статеве здоров'я нації на період до 2021 року» розроблену 2017 року, але не прийняту.

Метою цих нормативних документів, концепцій та програм є підвищення значущості інституту сім'ї через реалізацію ефективної освітньої політики, у межах якої батьки усвідомлюють власну роль і відповідальність, а учнівські та педагогічні колективи – через навчальну діяльність, позаурочні заходи, волонтерські ініціативи, науково-практичні конференції та культурно-просвітницькі програми – сприяють утвердженню державної політики у сфері сімейного виховання. Це відповідає положенню про те, що сім'я виступає ключовим соціальним замовником освіти [10, 5].

У зазначеній концепції визначено не лише актуальні проблеми та можливі шляхи їх подолання, а й окреслено перелік відповідальних і координуючих органів державного управління, що забезпечують її реалізацію. На рівні міністерства функції щодо позашкільної освіти, захисту прав дитини та координації діяльності відповідних структур покладені на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, яке на сьогодні реорганізовано шляхом поділу на Міністерство

освіти і науки України та Міністерство молоді та спорту України.

Відділ організації виховної роботи Інституту інноваційних технологій і змісту освіти забезпечує впровадження програм, спрямованих на підготовку та формування в учнів уявлень про міжособистісні стосунки в різних їх аспектах, а також про відповідальне батьківство. На цей відділ покладено координацію діяльності освітніх інституцій на регіональному рівні з метою підвищення кваліфікації та компетентності педагогів із питань сімейної просвіти.

Розроблення програм у зазначеній сфері здійснює лабораторія сімейного виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України. До її завдань також належить інтеграція у шкільні та університетські навчальні програми питань гендерних особливостей, міжособистісних стосунків, їх соціальних, правових та економічних чинників [8].

Регіональні центри, створені на базі обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, забезпечують розробку та впровадження інноваційних технологій, інтерактивних методик і сучасних форм сімейного виховання. Їхня діяльність включає виконання статистично-аналітичних функцій, адаптацію вітчизняного та міжнародного досвіду до регіональних умов, а також підготовку та перепідготовку педагогічних кадрів шляхом організації тренінгів, семінарів, курсів і конференцій. Функції науково-методологічного забезпечення, трансформації та модернізації змісту освітніх програм, а також розвитку системи освіти й виховання загалом покладено на науково-дослідні підрозділи вищих навчальних закладів. Вони не лише здійснюють організаційно-розпорядчі функції, але й беруть безпосередню участь у підготовці фахівців, діяльність яких пов'язана з формуванням освітньої політики у сфері сімейного виховання та соціалізації.

Одним із важливих джерел інформаційного впливу, визначених у концептуальних документах, є засоби масової інформації. Згідно з їх положеннями, ЗМІ як частина інформаційного простору мають сприяти популяризації здорового способу життя та взаємодіяти з державними інституціями з метою запобігання аморальним і асоціальним проявам у сфері сімейних відносин. До функцій засобів масової інформації також належать утвердження української державності та відродження духовності, формування моральних цінностей, зокрема традиційних сімейних, розвиток уявлень про інститут сім'ї, підвищення загальноосвітнього рівня населення, а також створення платформи для роз-

криття творчого потенціалу кожної особистості. Проте сучасна інформаційна реальність свідчить про те, що ЗМІ нерідко стають каналом трансляції інших – іноді суперечливих – інформаційних потоків і не завжди виконують стабілізуючу роль у підтриманні або відновленні традиційних цінностей. Фінансове забезпечення реалізації відповідних програм передбачено за рахунок бюджетних коштів державного та місцевого рівнів, а також інших джерел, не заборонених законодавством, у межах асигнувань, визначених розпорядниками на потреби освітньої галузі.

Разом із тим сутність сімейної політики полягає не лише у формуванні нормативно-правової бази та фінансовому забезпеченні запланованих заходів. Вона є складним компонентом загальної державної політики та може бути ефективно реалізована лише за умов стабільної соціально-економічної ситуації, що створює підґрунтя для розроблення стратегій гармонійного суспільного розвитку. Додатковою складністю є багатовимірність понять «щаслива сім'я» та «гармонійні стосунки». Попри існування певних загально-визнаних соціальних норм, сімейні відносини є унікальними, контекстуальними й не підлягають жорсткому нормуванню чи універсальному оцінюванню за принципом «прийнятно – неприйнятно для суспільства». Така варіативність не є соціальним відхиленням, а становить специфіку та одночасно складність формування ефективної сімейної політики в Україні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Проведений аналіз засвідчує, що сучасна державна політика у сфері сімейного виховання в Україні формується як комплексна система, що охоплює нормативно-правове забезпечення, освітні програми, соціально-педагогічні ініціативи та діяльність різних інституцій. Концепція сімейного виховання «Щаслива родина» та пов'язані з нею державні програми визначають стратегічні засади зміцнення інституту сім'ї та підвищення рівня відповідального батьківства. Результати аналізу свідчать про те, що ефективна реалізація сімейної політики можлива лише за умов міжвідомчої координації між органами державної влади, освітніми установами, науковими організаціями та засобами масової інформації. Важливою складовою залишається науково-методичний супровід, що забезпечує оновлення змісту освіти та формування сучасних моделей сімейного виховання. Разом із тим дослідження показало наявність значних викликів, таких як: продовження війни, соціально-економічні проблеми в державі, що ускладнюють формування гармонійних

сімейних стосунків. До них належать недостатній рівень поінформованості населення, трансформація моральних норм, поширення кризових явищ у сімейному житті, а також зміни, спричинені глобальними інформаційними потоками.

Отже, формування ефективної сімейної політики потребує системного підходу, орієнтованого на довгострокову перспективу, удосконалення освітнього середовища, розробки централізованої програми розвитку сім'ї в Україні, посилення ролі батьківської просвіти та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості. Завершення війни, забезпечення стабільності, цілісності та виховного потенціалу сім'ї є необхідною передумовою сталого суспільного розвитку.

Список літератури:

1. Авчухова А. М. Державна політика соціальної підтримки сімей з дітьми та основні шляхи її вдосконалення. *Стратегічні пріоритети*. 2012. № 2 (23). С. 129–137.
2. Бялик О. В. Методи статевого виховання учнівської молоді в закладах освіти країн Євросоюзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 3–12.
3. Бялик О. В. Стан дослідження проблеми статевого виховання учнівської молоді в зарубіжній педагогічній думці. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. 2016. № 5 (79). С. 137–147.
4. Гончар Л. В., Кравченко Т. В., Мачуська І. М., Павицька К. М., Хижняк А. В. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 176 с.
5. Декларація про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок : постанова Верховної Ради України від 05.03.1999 № 475-XIV // *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 17. Ст. 129.
6. Закон України «Про вищу освіту» // *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 1556-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення- 09.11.2025).
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення- 09.11.2025).
8. Концепція сімейного виховання в системі освіти України на 2012–2021 роки «Щаслива родина» : рішення Вченої ради ІТЗО від 14.11.2012 № 9. URL: <http://oipopp.ed-sp.net/node/11149> (дата звернення – 09.11.2025).
9. Курило І., Аксьонова С., Гаврилюк О. та ін. Населення України. Нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності України : *монографія*. Київ : Наукова думка, 2023.
10. Кушнірюк В., Білоцький О. Державна політика України щодо сім'ї та дітей в умовах війни: психолого-правовий аспект. *Координати публічного управління*. 2025. № 1 (4).
11. Міжнародна організація з міграції (МОМ ООН). Звіт про внутрішнє переміщення в Україні: опитування загального населення, раунд 3, 17 квітня 2022 року [Електронний ресурс]. URL: <https://iom.org.ua> (дата звернення – 12.11.2025).
12. Мішин А. Державна сімейна політика як цілісна науково-практична система. *Актуальні проблеми державної сімейної політики*. 2010. № 1/2. С. 17–22.
13. Молодь України – 2018 : результати репрезентативного соціологічного дослідження. Київ : ДП «Редакція інформаційного бюлетеня “Офіційний вісник Президента України”», 2018. 5 с.
14. «Нова українська школа» (НУШ). URL: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення- 09.11.2025).
15. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення- 09.11.2025).
16. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/stru/conv> (дата звернення- 09.11.2025).
17. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення – 12.11.2025).
18. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : розпорядження КМУ від 03.10.2018 № 710-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> (дата звернення – 12.11.2025).
19. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення – 12.11.2025).
20. Сітнік С. П. Державна сімейна політика: міжнародний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Політологія, соціологія, філософія*. Ужгород : Вид-во УжНУ, 2024.
21. Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року. *Українформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html> (дата звернення – 12.11.2025).

References:

1. Avchukhova, A. M. (2012). Derzhavna polityka sotsialnoi pidtrymky simei z ditmy ta osnovni shliakhy yii vdoskonalennia [State policy of social support for families with children and the main ways of its improvement]. *Stratehichni priorytety*, 2(23), 129–137. [in Ukrainian].
2. Bialyk, O. V. (2016). Metody statevoho vykhovannia uchnivskoi molodi v zakladyakh osvity krain Yevrosoiuzu [Methods of sexual education of student youth in educational institutions of EU

countries]. Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, 5(59), 3–12. [in Ukrainian].

3. Bialyk, O. V. (2016). Stan doslidzhennia problemy statevoho vykhovannia uchnivskoi molodi v zarubizhnii pedahohichnii dumtsi [State of research on sexual education of student youth in foreign pedagogical thought]. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu, 5(79), 137–147. [in Ukrainian].

4. Honchar, L. V., Kravchenko, T. V., Machuska, I. M., Pavutska, K. M., & Khyzhniak, A. V. (2016). Formuvannia simeinykh tsinnosti u ditei shkilnoho viku v suchasnykh sotsiokulturnykh umovakh [Formation of family values in school-age children in modern sociocultural conditions] (Monograph). Drukarnia Madryd. [in Ukrainian].

5. Instytut innovatsiinykh tekhnologii i zmistu osvity. (2012). Kontseptsii simeinoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy na 2012–2021 roky «Shchaslyva rodyna» [Concept of family education in the system of education of Ukraine for 2012–2021 “Happy Family”]. Retrieved from: <http://oipopp.ed-sp.net/node/11149> [in Ukrainian].

6. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2018). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini [On the approval of the Concept of development of civic education in Ukraine] (Order No. 710-r). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-gromadyanskoyi-osviti-v-ukrayini> [in Ukrainian].

7. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine No. 254k/96-VR]. (2016). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-bp> [in Ukrainian].

8. Kushniriuk, V., & Bilotskyi, O. (2025). Derzhavna polityka Ukrainy shchodo simi ta ditei v umovakh viiny: psykholoho-pravovyi aspekt [State policy of Ukraine regarding family and children during the war: Psychological and legal aspect]. Koordynaty publichnoho upravlinnia, 1(4). [in Ukrainian].

9. Kurulo, I., Aksyonova, S., Havryliuk, O., et al. (2023). Naseleattia Ukrainy. Narysy pro demografichniy stan krainy u pershe trydtsiatyrichchia nezalezhnosti Ukrainy [Population of Ukraine: Essays on demographic state in the first three decades of Ukraine's independence]. Naukova dumka. [in Ukrainian].

10. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Nova ukrainska shkola [New Ukrainian School]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].

11. Mishyn, A. (2010). Derzhavna simeina polityka yak tsilisna naukovo-praktychna systema [State family policy as an integral scientific and practical system].

Aktualni problemy derzhavnoi simeinoi polityky, 1/2, 17–22. [in Ukrainian].

12. Mizhnarodna orhanizatsiia z mihratsii (MOM OON). (2022). Zvit pro vnutrishnie peremishchennia v Ukraini: opytuvannia zahalnoho naseleattia, raund 3, 17 kvitnia 2022 roku [Ukraine internal displacement report: General population survey, Round 3, April 17, 2022]. Retrieved from: <https://iom.org.ua> [in Ukrainian].

13. Molod Ukrainy – 2018: Rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia [Youth of Ukraine – 2018: Results of a representative sociological study]. (2018). DP «Redaktsiia informatsiinoho biuletenia “Ofitsiyni visnyk Prezydenta Ukrainy”». [in Ukrainian].

14. Prezydent Ukrainy. (2013). Pro Natsionalnu stratehiu rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [On the National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021] (Ukaz No. 344/2013). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013> [in Ukrainian].

15. Simeinyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2947-III [Family Code of Ukraine]. (2002). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [in Ukrainian].

16. Sitnik, S. P. (2024). Derzhavna simeina polityka: mizhnarodnyi aspekt [State family policy: International aspect]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Politologhiia, sotsiologhiia, filosofii. [in Ukrainian].

17. Ukrinform. (2023). Stratehiia rozvytku osvity i nauky do 2030 roku [Strategy of development of education and science until 2030]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3770487-strategia-rozvitku-osviti-i-nauki-do-2030-roku-koli-i-cogo-ocikuvati.html> [in Ukrainian].

18. Verkhovna Rada Ukrainy. (1999). Deklaratsiia pro zahalni zasady derzhavnoi polityky Ukrainy stosovno simi ta zhinok [Declaration on the general principles of state policy of Ukraine regarding family and women] (Postanova No. 475-XIV). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 17, st. 129. [in Ukrainian].

19. Verkhovna Rada Ukrainy. (2004). Pro derzhavni tsilovi prohramy [On state target programs] (Zakon No. 1621-IV). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> [in Ukrainian].

20. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). Zakon Ukrainy “Pro vyschu osvitu” [Law of Ukraine “On Higher Education”] (No. 1556-VII). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

21. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Pro osvitu [On Education] (Zakon No. 2145-VIII). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].

М. М. Обіход, В. В. Лис

Практична стаття

Стаття надійшла до редакції 25.09.2025

Стаття прийнята 12.10.2025

Статтю опубліковано 26.12.2025